

PROTAGORAS'IN AVUKAT PARADOKSUNUN MANTIKSAL VE HUKUKSAL ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Burçin AYDOĞDU®

Öz

Protagoras'a mal edilen paradoks iki kişi arasındaki bir sözleşme mahkemeye götürüldüğünde doğacak olan ikilime ilişkindir. Bir sözleşmenin hüküm doğurması, mahkeme tarafından verilmesi muhtemel bir kararın varlığına bağlıken o mahkemenin vereceği karar da söz konusu sözleşmenin içeriğine bağlı olduğu takdirde doğacak olan çatışma ilk çağ mantık metinlerinde bir ikilem örneği olarak verilmiştir. Bununla birlikte aydınlanma çağı ve sonrasında mahkeme kararı normatif açıdan sözleşmeden üstün tutularak söz konusu hikayenin bir ikilem oluşturmadığı ileri sürülmüştür. Bu çalışma Protagoras'a izafe edilen bu hikayedeki ikilemi mantıksal açıdan analiz edip Leibniz tarafından ileri sürülen antitezini özetledikten sonra bu paradoksu modern hukuk açısından ele alacak ve son olarak, hikayedeki çatışmanın varlığının ön kabulüyle ilk çağ hukuk anlayışında sözleşmenin mahkeme kararıyla aynı güçte oluşu ve bunun modern hukuk için geçerli olup olmayabileceği irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Protagoras • Avukatlık • Sözleşme • Normlar Hiyerarşisi • Mahkeme Kararı

* Dr. Öğr. Üyesi. Kırklareli Üniversitesi, Kamu Hukuku Bölümü, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Ana Bilim Dalı, Kırklareli, Türkiye | Asst. Prof., Kırklareli University, Faculty of Law, Department of Public Law, Philosophy and Sociology of Law Department, Kırklareli, Türkiye.

✉ burcinaydogdu@klu.edu.tr • ORCID 0000-0002-5313-5676.

✎ **Atıf Şekli** | **Cite As:** AYDOĞDU, Burçin: "Protagoras'ın Avukat Paradoksunun Mantıksal ve Hukuksal Analizi", SÜHFD, C. 32, S. 2, 2024, s.633-648.

✎ **İntihal** | **Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

✎ Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

LOGICAL AND LEGAL ANALYSIS OF PROTAGORAS' LAWYER PARADOX

Abstract

The Protagoras paradox concerns the dilemma that arises when a contractual dispute is taken to court. The dilemma that arises as a court's verdict depends on the content of a contract, while the contract's effect depends on the court's potential verdict, is given as an example of dilemma in ancient logic texts. Though, during and after the age of enlightenment, court verdicts were considered normatively superior to the contract, and it was argued that such story was not a dilemma. This study, after logically analyzing the dilemma attributed to Protagoras and summarizing the Leibniz's antithesis, dissects this paradox from the perspective of modern law. With the presupposition of the existence of the conflict in the story, it finally argues the possibility that the contracts, in the ancient understanding of law, had the same force as the court verdicts and the same can be suggested in certain viewpoints for the modern law.

Keywords

Protagoras • Advocacy • Contract • Hierarchy of Norms • Verdict

GİRİŞ

Aulus Gellius'un M.S. 2. Yüzyılda aktardığı¹ bir paradoks şöyledir: Protagoras² Euathlos adlı bir öğrenciyle sözleşme kurar. Sözleşmeye göre Protagoras ona iyi bir avukat³ olmayı öğretecektir. Karşılığında öğrencisi ona ders ücretinin yarısını peşin ödeyecektir. Diğer yarısını ise ilk davasını kazandığında ödeyecektir. Öğrenci dersleri tamamlar ancak kazandığı bir dava olmaz. Bunun üzerine Protagoras, öğrencisine dava açar ve ders ücretinin ikinci yarısını talep eder. Davayı açarken Protago-

¹ NAUTA, Lodi: "Lorenzo Valla And Quattrocento Scepticism", Vivarium, Cilt 44 Sayı 2, 2006, s. 390.

² Aulus Gellius'tan yaklaşık 7 yüzyıl önce yaşamış bir filozoftur. Zamanının en ünlü sofistlerinden ve hatiplerinden biridir. Paradoksa konu edilen olayın gerçekten yaşanmış olup olmadığı bilinmemekle birlikte bunun, mantık derslerinin bir parçası olarak Protagoras tarafından yaratılmış bir kurgu olma olasılığı yüksek görülmekte, kuşaklar boyu aktarılarak Aulus Gellius ve onun çağdaşları tarafından kayda geçirildiği tahmin edilmektedir. Bunun gerçekten yaşanmış olup olmadığı ve kimler arasında yaşandığına dair muhtelif iddialar vardır. Bkz. LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm: *Logico-Philosophical Puzzles in the Law: Philosophical Questions and Perplexing Cases in the Law*, Hollanda, 2013, s. 88.

³ İlk çağda avukatlık büyük oranda hatipliğe dayanıyordu.

ras'ın ileri sürdüğü mantıksal sav şudur: Davayı Protagoras kazanırsa mahkeme kararı gereği Euathlos ona parayı ödeyecektir. Eğer davayı Protagoras kaybeder de Euathlos kazanırsa bu sefer ilk davasını kazanmış olacağı için sözleşme gereği Protagoras'a parayı ödeyecektir. Dolayısıyla Euathlos ne yaparsa yapsın bu parayı ödemek zorunda kalacaktır.

Protagoras'ın öğrencisi Euathlos ise buna karşıt bir mantıksal sav ileri sürer: Eğer davayı Euathlos kazanırsa, mahkemenin kararı gereği hiçbir ödeme yapmasına gerek olmayacaktır. Eğer Euathlos davayı kaybederse hiç dava kazanmamış olduğu için sözleşmenin şartı gereği Protagoras'a ödeme yapmaktan muaf olacaktır. Dolayısıyla Protagoras ne yaparsa yapsın Euathlos'u ödeme yapmaya zorlayamayacaktır.

Bu paradoks bir ikilem örneği olarak antik çağdan beri literatüre girmiş olmakla birlikte Leibniz tarafından geçersiz bir ikilem sayılmış ve bunu bir ikilem olmaktan çıkararak hukuki bir çözüm üretilmiştir. Belirtmek gerekir ki bu tespit kendi zamanlarının hukuk sistemi ve hukuk anlayışı çerçevesinde geliştirilmiş tespitlerdir. Bununla birlikte bu hikayede çözümsüz bir ikilem mevcut olduğunu iddia edenler, paradoks üzerinde, ikilemi muhafaza edecek şekilde değişiklik yapanlar olmuştur. Bu mantık problemine hukuk gözünden getirilen eleştirilere ilaveten Protagoras'ın açtığı davanın bir filozofa ve eğitimciye yakışmadığı yönünde etik eleştiriler de mevcuttur. Tüm bu eleştirilere rağmen paradoksun anlamlı olduğu halen savunulabilir ancak bunun için önce paradoksa yöneltilen eleştirileri ortaya koymak gerekir.

I. AVUKAT PARADOKSUNUN MANTIKSAL ANALİZİ

Paradoksu anlatan Aulus Gellius, yargıçların davadan çekilmeleri gerektiğini çünkü yargıçlar davaya dair ne karar verirlerse versinler yanlış olacağını yazmıştır.⁴ Aulus Gellius'un paradoksu mantıksal açıdan ele aldığı bellidir. Zira bu paradoksta basit yapıcı ikilemler mevcuttur ve bunlar birbirleriyle bağdaşmadıkları için her iki taraf da iki ihtimalde haklı çıkacak gibi görünmektedir.

⁴ NAUTA, s. 391.

A. Basit Yapıcı İkilem

Mantık bilimi açısından bu paradoks, birbiriyle örtümeyen iki ikilemi çatıştırma iddiasını taşıyan bir paradokstur.⁵ Eğer iki önermeden biri mutlaka doğru değerini, öbürü mutlaka yanlış değerini alacaksa ve bu iki önermeden aynı vargıya ulaşıyorsa önermelerden hangisi doğru olursa olsun her halükarda aynı vargıya ulaşılabileceğinin anlaşıldığı hallerde ikilem adı verilir. İkilemlerde, öncül niteliğindeki iki önerme birbirine alternatif görünmesine rağmen vargıları kaçınılmaz bir biçimde aynı olacağı için bu iki önermenin hangisinin doğru hangisinin yanlış değeri alacağına önemi kalmamaktadır.

Örneğin dersini çalışmayan A eğer final sınavına girerse bütünlemeye kalacaktır. Final sınavına girmese de bütünlemeye kalacaktır. Dolayısıyla final sınavına girip girmemesi fark etmeksizin A, bütünlemeye kalacaktır.

Protagoras'a izafe edilen paradoksta da Protagoras'ın görüşüne göre eğer Protagoras açtığı davada haklı ise parayı alacaktır. Eğer açtığı davada haksız ise de parayı alacaktır. Dolayısıyla Protagoras'ın açtığı davada haklı ya da haksız olmasının bir önemi yoktur. Protagoras parayı alacaktır. Devamında, öğrencisi Euathlos da benzer bir ikilem kurmaktadır. Ona göre de Protagoras açtığı davada haksız ise Euathlos para ödemeyecektir. Protagoras açtığı davada haklı ise de Euathlos para ödemeyecektir. Dolayısıyla, Protagoras'ın haklı ya da haksız olmasının bir önemi yoktur; Euathlos ona para ödemeyecektir.

Dolayısıyla paradoks mantık parametreleriyle şöyle özetlenebilir:

P= Protagoras davasında haklıdır

Q=Protagoras davasında haksızdır

Bu ikisinden biri mutlaka doğrudur, öbürü mutlaka yanlıştır
($P \vee Q = 1$)

R=Protagoras ders ücretine hak kazanır

S=Protagoras ders ücretine hak kazanmaz

⁵ SION, Avi: Paradoxes and Their Resolutions, İsviçre 2017, s. 184-187; SMITH, Kelly G.: "An Analysis of the Dilemma of Protagoras and Euathlus and the Librarian's Paradox", Episteme, Cilt 1 Sayı 1, 1990, s. 2.

Bu ikisinden biri mutlaka doğru, öbürü mutlaka yanlıştır ($R \vee S=1$)

Protagoras'ın savı: $P \vee Q, P \Rightarrow R, Q \Rightarrow R$

$\Rightarrow R=1$ ($\Rightarrow S=0$)

Euathlos'un savı: $P \vee Q, P \Rightarrow S, Q \Rightarrow S$

$\Rightarrow S=1$ ($\Rightarrow R=0$)

Oysa $R \vee S=1$ olması için ya R 'nin ya da S 'nin 0 olması gerekir. Bu da karşı karşıya gelen bu ikilemi paradoks haline getirmektedir. Her ikisinin savında da vargı doğru değeri alan birer önerme olduğu için, tarafların ikilemleri yapıcı ikilem şeklinde sınıflandırılmaktadır.

B. Paradokstaki Mantıksal İkilemin Deontik Mantıkla Çürütülmesi

Bu paradoksu, önce Lorenzo Valla (1406-1457), daha sonra G. W. Leibniz (1646-1716) çürüttüğünü iddia etmiştir. Her ikisi de meseleyi salt retorik açıdan ele almaktansa deontik mantığa yani serbest-yasak olan, izne tâbi olanla izne tâbi olmayanı inceleyen modal mantık dalına başvurmuşlardır.

1. Lorenzo Valla'nın Çözümü

Lorenzo Valla, tartışmada Protagoras'ın haklı olduğunu, Euathlos'un ise haksız olduğunu savunmuştur. Zira alacağını talep eden Protagoras'ın seçim hakkı vardır: isterse sözleşmeye dayanarak isterse de mahkeme hükmüne dayanarak alacağını talep etme tercihi Protagoras'a aittir. Ancak Protagoras tercihini yaptıktan sonra artık öncelik Protagoras'ın argümanına ait olacak ve Euathlos'un öbür enstrümana başvurarak kendini savunma imkanı kalmayacaktır.⁶

2. G. W. Leibniz'in Çözümü

Leibniz'in doktora tezi bu türden birtakım ikilem içeren paradoksların çözümü hakkındadır. Meseleyi kendi yaşadığı zamanın hukuk sistemine ve hukuk anlayışına göre değerlendiren Leibniz mantıksal problemi, yargılama hukukuna başvurarak çözmüştür.

Leibniz'in tespitine göre böyle bir sözleşme yapılması mümkün olmakla birlikte bu sözleşmeye dayanarak mahkemeye başvuran kişi

⁶ LEIBNIZ, s. 88; SION, s. 192-193.

mahkemeye başvurduğu anın koşullarıyla değerlendirilir. Protagoras mahkeme başvurduğunda henüz Euathlos'un kazanmış olduğu bir dava yoktur. Dolayısıyla mahkeme somut olayı döngüsel değerlendirmeyecek, vereceği kararın sonucunun sözleşme ilişkisini nasıl etkileyeceğini göz önüne almayacak, doğrudan doğruya sözleşmede koşulmuş olan şartın yerine gelmemiş olduğunu tespit ederek Protagoras'ın davasını reddedecektir. Protagoras ancak bu ret kararını aldıktan sonra ikinci bir dava açarsa ve o davada hem sözleşmeyi hem de kendisi için olumsuz, Euthlos için olumlu sonuçlanmış olan ilk mahkeme kararının ilamını dosyaya sunarsa o zaman davayı kazanacaktır çünkü o zaman itibarı ile sözleşmede koşulan 'öğrencinin dava kazanması' koşulu yerine gelmiş olacaktır. Tıpkı ilk mahkeme önüne gelen davada vereceği kararın sözleşme üzerinde etkisini incelemeyeceği gibi ikinci mahkeme önüne gelen davada da yargıç ilk mahkeme kararını ebediyen geçerli saymayıp kendisine başvurulduğu andaki koşulları değerlendirerek bu sefer Protagoras'ın davasında haklı olduğuna karar verecektir.⁷

Dolayısıyla Leibniz'e göre Protagoras'ın ikilemi şu şekilde çözülür:

İlk davada: $P \vee Q, P=0, Q=1 \Rightarrow R=0, S=1$

İkinci davada: $P \vee Q, P=1, Q=0 \Rightarrow R=1, S=0$

C. Mantıksal İkilemin Korunması

O zaman itibarı ile uygulanan hukuka başvurularak çözülmesi mümkün olsa da bazı otoriteler bu hikayenin paradoksal yapısını koruyabilmek için ufak rötuşlar yapmayı deneyerek ikilemler arası çatışmayı diri tutmaya çalışmışlardır.

Bir yorumu göre⁸ Euathlos'un durumunu sadece borçlar hukuku açısından değil hakkaniyet açısından da ele alan bir mahkeme Protagoras'ın açtığı davada Euathlos lehine karar verdiği anda Euathlos'un borcunu kendi eliyle muaccel hale getirmiş olacağını ve bunun Euathlos'un sözleşmeyi kabul ederkenki iradesi açısından beklenmedik bir durum oluşturacağını düşünerek borcu muaccel hale getirmemek uğruna Protagoras'ın davasını kabul edebilir. Bununla birlikte söz konusu mahke-

⁷ LEIBNIZ, s. 88-89.

⁸ CLARK, Michael (Çeviren: Ahmet Fethi): Paradokslar Kitabı, İstanbul 2009, s. 130-131.

me, Protagoras'ı haklı bulmak suretiyle sözleşmeden doğan borca sözleşme hükümleri gereği muacceliyet kazandırmaktan kaçınırken söz konusu borcu hükmen muaccel hale getirecektir. Dolayısıyla mahkeme hakkaniyetle hareket ederek Euathlos'u para ödemekten kurtarmak yönünde bir iradesi olsa bile ne karar verirse versin buna engel olamaması bir paradoks oluşturacaktır.

Burada yaratılmak istenen ikilemlere benzetilen bir vaka da 1946'da Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanmıştır.⁹ Ohio yasalarına göre yasadışı kürtaj yapan da yaptıran da suçludur ve dava konusu kürtaj suçunun tek delili, kürtajı yaptıran kadının tanıklığıdır. Öte yandan Ohio ceza muhakemesine göre, bir davada suçlu bulunan bir kişinin tanıklığı başka hiçbir delille desteklenmediği takdirde bir başka kişiyi mahkum etmek için yeterli sayılmamaktadır.

Söz konusunda vakada mahkeme şu ikileme düşmüştür: kürtaj operasyonunu yapan kişinin suçu, kürtajı yaptıran kişinin tanıklığıyla kanıtlanmaktadır. Ancak onun suçu kanıtlandığında onun, kürtaj yaptığı kişinin de suç ortaklığı kendiliğinden aşikar olmaktadır. Buna dayanarak kürtaj yapılan kişinin de suçlu olduğu tespit edildiğinde bu sefer kürtaj operasyonunu yapan kişiye yönelik suçlama, delil yetersizliğinden dayanaksız kalıp düşmektedir. Mahkeme, Protagoras'ın paradoksuna da atıf yaparak problemi çözmüştür. Her ne kadar tanığın suçluluğu tanığın beyanının yeterli delil olmasının önünde engel gibi görünse de tutarlı biçimde hüküm kurabilmek için söz konusu vakada, ilk başta suçlu olmadığı göz önüne alınarak, tanıklığı yeterli delil sayılmıştır.¹⁰

II. AVUKAT PARADOKSUNUN HUKUKİ ANALİZİ

Paradoks, bir sözleşme ile bir mahkeme kararının birbiriyle çelişen hükümlerinden dolayı taraflar arasındaki ilişkiye dair bir sonuca varılamamasına ilişkindir.¹¹ Bu yönüyle paradokstaki hukuk kaynaklarını ele almakta fayda vardır.

⁹ State v. Jones davası, 80 Ohio App. 169.

¹⁰ CLARK, s. 131.

¹¹ SMITH, s. 3.

A. Normlar Hiyerarşisinde Mahkeme Kararının Yeri

Hans Kelsen'in hukuk teorisine göre her hukuk sistemi, o hukuk sisteminin uygulandığı toplumun olanı değil olması gerekeni gösteren kurallara bire bir uymasalar bile onları belli bir öncelik sıralamasına göre meşru ve bağlayıcı saymasına dayanır. Bu normlar hiyerarşisine göre anayasa, yasalar ve düzenleyici işlemler gibi yazılı kaynaklardan sonra mahkeme kararları hukukun normatif kaynaklarındandır. Türkiye'nin güncel hukukunda birinci dereceden mahkemenin kararı sadece o davanın tarafları arasında bağlayıcılık taşır.

Hans Kelsen'in normlar hiyerarşisi sıralamasında sözleşmeler yer almamaktadır çünkü sözleşme toplumun bütününe ya da belli bir kamusal kurumu vs. bağlayan hukuki düzenlemeler değil sadece taraflarını bağlayan hukuk enstrümanlarıdır. Dolayısıyla paradokstaki tarafların her ikisinin de ikilemi ikilem değildir; mahkeme kimin haklı olduğuna karar verirken sözleşmenin hükümleri mahkeme üzerinde hiçbir bağlayıcı etkiye sahip olamaz.

B. Normatif Hukuk Kaynağı Olarak Sözleşme

Normlar hiyerarşisinde yer verilmese de sözleşmeler birer hukuk kaynağıdır. Normlar hiyerarşisinde yer verilmemesinin gerekçelerinden biri sözleşmelerin Anayasa, yasa ve yürütme organının düzenleyici tasarrufları gibi soyut, genel olmayıp sadece taraflarını bağlayıcı nitelikte olmalarıdır. Oysa yönetmelik gibi bazı düzenleyici işlemler de genel olmayıp tek bir kurum hakkında olabilmektedir. Hatta, soyutluk ve genellik kuralına rağmen belli bir ya da birden çok kişi hakkında çıkarılmış yasalar da mevcuttur.¹² Ayrıca işçi sendikalarının tarafı olduğu toplu iş sözleşmelerinin, sözleşmenin düzenlenmesinde ve imzalanmasında bulunmayan çok sayıda insanı bağlayabilmesi, sözleşmelerin de genel, soyut nitelikte olmasının mümkün olduğu göstermektedir. Dolayısıyla,

¹² Şekli yasa anlayışı buna imkan tanımaktadır. Örneğin Atatürk'ün kızkardeşi Makbule Atadan'a aylık bağlanması için çıkarılan 25 Şubat 1945 tarihli ve 5186 sayılı yasa, özel yetenekli belli sayıda çocuğun yurt dışında özel eğitim görmesi için çıkarılan 7 Temmuz 1948 tarihli ve 5245 sayılı yasa bu tür yasalardandır. Bkz. **ARAÇ, İbrahim/İBA, Şeref**: "Türkiye'de Yasa Önerisi Hazırlama Ve Norm Koyma Tekniği Ve Yasamacı Mesleğinin Nitelikleri Üzerine", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 58 Sayı 2, 2003, s. 43.

normlar hiyerarşisinde bulunan tüm enstrümanların soyut ve genel olduğu söylenemeyeceği gibi her sözleşmenin somut bir olaya özgü ve sadece sözleşmeyi kuran tarafları bağlayıcı olduğu da söylenemez. Özellikle devletler arası hukukta uluslararası sözleşmeler başlıca hukuk kaynağıdır.¹³

İnsanların doğa durumundaki kaotik halini uluslararası ilişkilere benzeten Thomas Hobbes'un ve devlet olmasa bile insanların birbirlerinin mülkiyet hakkını gözetemediğini ileri süren John Locke'un da dahil olduğu sosyal sözleşme kuramcılarına göre¹⁴ sözleşme devlet yokken, dolayısıyla modern anlamıyla hukuk yokken bile var olan çok temel bir hukuk kaynağıdır. Seküler hukukun meşruiyetinin temellerini atan Hugo Grotius da bir devletin egemen olmadığı yerde bile insanlar arasında geçerli olan ahde vefa ilkesinin hukukun temellerini atmak açısından yol gösterici olduğunu ileri sürerek dolaylı yoldan hukukun temelinde sözleşmesel ilişkinin ilkeleri olduğunu belirtmiştir.¹⁵ Benzer bir biçimde Sokrates, mahkeme tarafından haksız bir biçimde idama mahkum edildiğinde bile bu kararın yerine getirilmesinden kaçınmamasını, Atina şehri ile kendisi arasında mevcut olduğunu var saydığı sözleşmeye dayandırmıştır. Mahkemede kendisine yöneltilen suçlamaları reddeden ve mahkemeye uzlaşmaya bile yanaşmayan Sokrates imkanı varken Atina'yı terk ederek idam cezasından kurtulması teklifini geri çevirirken bu tutumunu mahkeme kararının bağlayıcılığıyla açıklamamıştır. Atina'da doğmuş, büyümüş ve Atina'da kendini bulmuş bir insan olarak işine gelmediği zaman şehrin, haksız bile olsa yasalarından kaçmanın Atina ile arasında bir nevi ahde vefasızlık, karşılıklılığı gözetmeme sayılacağı için bu teklifi geri çevirmiştir.¹⁶ Dolayısıyla sözleşme yasalardan önce

¹³ **İŞIKTAÇ**, Yasemin: *Hukukun Kaynağı Olarak Sözleşme*, 2. Bası, İstanbul 2014, s. 202-204.

¹⁴ **FABRE**, Cécile (Çeviren: Mehmet Fatih Deniz): "Toplumsal Sözleşme", *Felsefe Arşivi*, Cilt 1 Sayı 48, 2018, s. 124.

¹⁵ **GÖZLER**, Kemal: "Tabii Hukuk ve Hukukî Pozitivizme Göre Adalet Kavramı", *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, Cilt 4 Sayı 15, 2008, s. 82.

¹⁶ **KUMDERELİ**, Merve: *Sokrates Açısından Felsefe-Toplum Çatışması*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 118.

gelebilen ve yeri geldiğinde yasalardan daha ağır basabilen hukuk kaynaklarıdır.

C. Değerlendirme

Hukukun seküler meşruiyet kaynaklarına inildiğinde sözleşmelerin hem mahkeme kararlarından hem de yasalardan daha temel bir hukuk kaynağı olduğu görülmekteyse de normlar hiyerarşisi, esaslı, eski, temel nitelikte olmak üzerine değil olması gerekeni göstermek açısından üstünlük göz önüne alınarak tespit edilmiştir ve gerek Leibniz'in yaşadığı çağda gerekse günümüzde sözleşmeler, çok köklü hukuk kaynağı olsalar da normlar hiyerarşisinde yer alan kaynakları sarahaten ya da zımnen ilga etmek gücüne sahip olmadığı gibi bu enstrümanların emredici hükümlerine karşı koyacak güce de sahip değildir. O nedenle Leibniz'in önermesi kendi çağı açısından da günümüz hukuku açısından da doğrudur. Söz konusu paradoks, salt mantıksal açıdan bakıldığında birbiriyle örtüşmeyen iki ikilem içeriyor gibi görünse de hukuk açısından bu tartışma çözümsüz değildir. Bununla birlikte sözleşmeler de tamamen yok sayılabilecek hukuk kaynakları değildir. Normlar hiyerarşisinde yer almasa da sözleşmeler insan topluluklarının hukuku yaratmaya giden yolda soyut ve nesnel normlar koymalarında yol gösterici olmuştur. Bazı otoritelere göre, toplum sözleşmesi adıyla normlar hiyerarşisinin en üstündeki hukuk kaynağı olan anayasanın bile temelini teşkil etmektedir.¹⁷

III. AVUKAT PARADOKSUNUN ETİK VE SEMANTİK ANALİZİ

A. Protagoras'ın Paradokstaki Tutumuna Yönelik Etik Eleştiriler

İnsanlar arasındaki ilişkilerdeki tek düzen kurucu ölçüt hukuk değildir. Bazı davranışlar hukuka uygun olsa da etik açısından yanlış olabileceği gibi bazı davranışlar da hukuka aykırı oldukları halde etik açıdan doğru görülebilirler.

Protagoras'ın öğrencisi Euathlos'a dava açması, hukuki açıdan ilk aşamada haksız ikinci aşamada haklı bulunacağı yukarıda anlatılmıştı.

¹⁷ TUNAYA, Tarık Zafer, Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 3. bası, İstanbul 1975, s. 83.

Dolayısıyla Protagoras'ın sözleşmeyi mahkemeye götürmesi ennihayetine ona hukuki yarar sağlayacak bir davranış olduğu için Protagoras'ın dava açma hakkını kullanmasının genel itibarla hukuka uygun olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Protagoras'ın bu tutumu etik açıdan eleştiriyi karşılamaktadır.

Protagoras ile öğrencisi arasında ders ücretinin ikinci yarısının öğrencinin kazanacağı ilk davadan sonra ödenmesinin kararlaştırılmış olmasının sebebi, öğrencinin maddi durumunun iyi olmamasıdır. Öğrencisi bu sözleşmeyi yaparken Protagoras'ın bu duruma karşı sergileyeceği anlayışa ve merhamete başvurmuştur. Protagoras'ın sözleşmeyi o haliyle kabul etmesi de hem kendi öğretmenliğine duyduğu güveni hem de öğrencisini maddi açıdan sıkboğaz etmeme yönünde sergilediği iyi niyeti göstermektedir.

Anlaşmaya rağmen Protagoras'ın sırf öğrencisinden para tahsil edebilmek için bu davayı açması, karşı tarafta oluşan beklentiye aykırıdır. Öğretmenle öğrenci arasındaki ilişki günümüzdeki burs ilişkisine benzemektedir. Sözleşmelerindeki şart ise öğrenci edindiği bu beceri sayesinde para kazanmadan kendisinden para istenmeyeceği izlenimini yaratmaktadır. Protagoras'ın bu yolla talepte bulunup ikinci davada da olsa ücreti tahsil edecek olması ise bu beklentiyi yıkmaktadır. Dolayısıyla Protagoras'ın, üstelik öğrencilerine erdemli olmayı öğretme iddiasını taşırken¹⁸, hukuki açıdan olmasa bile ahlaki açıdan dürüstçe davranmadığı söylenebilir. Özellikle o dönemde sofistlerin bu dersleri para karşılığı vermesinin bile kınandığı düşünülürse¹⁹, Protagoras'ın davranışının eleştiriyeye çok açık olduğu anlaşılabilir.

B. Avukat Paradoksuna Semantik Bakış: Sözleşmenin Mahkeme Kararından Üstün Hukuk Kaynağı Olabilmesi

Paradoksların amacı insanların bilmece misali belli bir cevaba ulaşması değildir. Paradokslarlar fiziksel dünyada mümkün olan herhangi bir hususun aslında imkansız olduğunu ispat etmek için de değil-

¹⁸ ÇELEN, Gökhan: "Atina Polisi'nde Sınıf Mücadelesi: Sofist Düşünürlerin Konumlandırılması", Sofist dergisi, Sayı 4, Nisan 2022, s. 87-88.

¹⁹ ŞAR, Güvenç: "Sofistler: İyinin ve Kötünün Ötesinde", Sofist dergisi, Sayı 4, Nisan 2022, s. 22-23.

dir. Paradoksların amacı sorgulamaktır. Elealı Zenon'un Akhilleus-kaplumbağa paradoksu bunun tipik örneğidir. Zenon, dünyanın en hızlı insanı olan Akhiellus'un bir kaplumbağaya bir adım avans verdiği takdirde ona asla yetişemeyeceğini iddia eder. Zira Akhilleus bir adım atıp kaplumbağaya yetiştiğinde kaplumbağa birkaç santimetre ilerlemiş olacaktır. Akhilleus tekrar kaplumbağaya yetiştiğinde kaplumbağa birkaç milimetre de olsa mesafe kat etmiş olacaktır. Maddenin küçüklüğünün sınırı olmadığına göre Akhilleus kaplumbağaya her yetiştiğinde kaplumbağanın onu geride bırakması mümkündür. Dolayısıyla Akhilleus kaplumbağayı hiç geçemeyecektir. Bu paradoksla Zenon gerçekten bir insanın bir kaplumbağayı geçemeyeceğini iddia etmemiştir. Zenon'un bu paradoksu, ya maddenin küçüklüğünün bir sınırı olması gerektiğini ya da maddenin küçüklüğünün sonsuza gittiğini göstermek için kullanılmıştır.²⁰ Buna dayanarak maddenin gerçekliği irdelenmiştir. Dolayısıyla paradoksları sadece aktardıkları hikayenin argümantatif içeriklerine indirgemek doğru değildir. Hatta paradoksların bir öğretiyi çürütme ya da o öğretiyi desteklemek için üretilmiş argümanlardan ibaret görmek de çok doğru değildir. Paradoksları miras bırakan kültürün arkasında çok derin bir kuşkuculuk vardır. O nedenle paradoksları insanların akıl, mantık yetilerini alıştıklarından farklı biçimde çalıştırmaya zorlayan, alışılmış kabullere ve kurumlara eleştirel bakmayı öğreten enstrümanlar olarak da ele almak gerekir.²¹

Protagoras'a izafe edileninkine benzeyen ve Sokrates'e yakıştırılan ikilemler bir paradoks da şöyledir: Sokrates'in bir köprüden geçmesi gereklidir. Ancak köprü'nün başına Platon dikilmiştir ve köprüden sadece doğru söyleyenlerin geçmesine izin vermekte, doğru söylemeyenlerin ise geçmesine izin vermemektedir. Bunun üzerine Sokrates "Köprüden geçmeme izin vermeyeceksin" der. Bu sözü Platon'u ikileme sokar çünkü köprüden geçmesine izin vermezse Sokrates'in sözü doğru çıkacaktır ve Platon, doğruyu söylemiş birinin köprüye geçmesine izin vermemiş durumuna düşürecektir. Ancak köprüden geçmesine izin verirse bu se-

²⁰ CAN, Mücella: "Presokratik Felsefede Duyum ve Algı Sorunu", FLSF dergisi, Sayı 32, 2021, s. 100.

²¹ AYGÜN, Ömer: "Yaygın Zenon Okumasının Bir Eleştirisi", Kaygı, Cilt 20 Sayı 1, 2021, s. 22-23.

fer Sokrates doğruyu söylemediği halde Platon onun köprüden geçmesine izin vermiş olacaktır. Dolayısıyla Platon ne yaparsa yapsın söylediği sözü yerine getirememiş olacaktır.²²

Akhilleus-kaplumbağa paradoksu bir atletin bir kaplumbağayı geçemeyeceğini ispat etmediği gibi köprü paradoksu da köprü başında duran kişinin sonsuz bir döngüye gireceğini ispat etmez. Her ikisinin de amacı mantığın sınırlarını zorlamaktır. Böylelikle insanların dil ve mantık yoluyla kurduğu dünyanın her zaman fiziksel dünya kadar tutarlı bir biçimde işlemeyeceğini göstermiş olurlar. O yüzden paradokslara insan kavrayışının kusurlarını ortaya koyan birer zihin jimnastiği gözüyle bakılabilir. Dolayısıyla avukat paradoksu, çözümü bulunması gereken bir problem değil eleştirel düşünceye bir katkı amacıyla kurulmuş bir hikayedir.²³

Protagoras'a izafe edilen avukat paradoksunda anlatılmak istenen böyle bir vaka ile karşılaşan mahkemenin sonsuz bir döngüye girip işlemez hale geleceği değildir. Leibniz çağındaki ve günümüzdeki mahkemeler önlerine böyle bir vaka geldiğinde deontik mantık yoluyla, normlar hiyerarşisini ve yargılama kurallarını göz önüne alarak ikilemlerin içinde çıkmayı başarabilecek durumdadır. Ancak bu paradoksun varlığının esas ifade ettiği, ilk çağda sözleşme ile mahkeme hükmünün aynı güçte olabildiğidir. Eğer bu ikisi aynı güçte görülmeseydi bu hikaye bir paradoks olarak kuşaklar boyu aktarılmaz ve mantık kitaplarında kendine yer bulmazdı. Paradoksu, cevabı bulunması gereken bir soru şeklinde ele almak yerine bu paradoksun hangi soruya verilmiş cevap olduğunu bulmaya çalışan biri şu soruyu bulabilir: "İki insan mahkemenin kararına mı yoksa kendi aralarındaki sözleşmeye mi daha büyük sadakatle yükümlüdür?" Aynı soruyu şu şekilde de sormak mümkündür: "İnsanların doğru davranması için bir otoritenin buyruğuna mı yoksa ahde vefaya mı daha çok ihtiyaç vardır?" Bu soru, insanlar nesnel ve soyut normlar koyup uygulayarak hukuku ortaya koyduğundan beri var olan bir sorudur.

²² ASHWORTH, E. Jennifer: "Will Socrates Cross the Bridge?: A Problem in Medieval Logic", *Franciscan Studies*, Cilt 36 Sayı 1, 1976, s. 75-76.

²³ SMITH, s. 12.

SONUÇ

Avukat paradoksu birbiriyle örtüşmeyen iki ikilem içerdiği için mantıksal açıdan zihin açıcı, mantık biliminin sınırlarını zorlayan ve sorgulatan nitelikte bir hikayedir. Bununla birlikte deontik mantık yoluyla çözülmesi, ikilemlerin örtüşmemesi probleminin giderilmesi mümkündür. Ne var ki söz konusu paradoksun amacı yargılama hukukunu kısır döngülerle işlemez hale getirmenin mümkün olduğunu ispat etmek değildir. Bu paradoksta vurgulanan esas nokta bir toplumsal yaşam düzeni olarak hukukun kaynağı olarak sözleşmenin, ahde vefanın da devlet yaptırımına kadar temel bir ölçüt olabileceğini hatırlatmaktır.

Özellikle, sözleşmenin birer tarafı olan iki kişi arasında sınırlı bir irade uyuşması olmanın ötesinde, toplumun bütününe mal edilebilecek toplum sözleşmesi gibi enstrümanlar düşünüldüğünde hukuk kaynağı olarak sözleşmenin önemi daha iyi anlaşılır. Kişiler devletin egemenliğini ve yargı erkini temsil eden mahkemelerin yetkisini tanımasaydı mahkeme kararları hüküm ifade etmezdi. Oysa bir sözleşmenin taraflar arasında hüküm ifade etmesi için salt o iki kişinin iradelerinin uyuşması ve ahde vefadan ayrılmamaları yeterlidir. Hatta iki hukuk öznesinin normlar hiyerarşisinin öngördüğü normlara aykırı bir sözleşme kurup ona kendi aralarında sadık kalmaları ve böylece hukukun buyrukları yerine kendi aralarındaki anlaşmayı ayakta tutmaları bile fiilen mümkündür.

Dolayısıyla avukat paradoksu sadece retorik, deontik mantık, meslek etiği ya da normatiflik eleştirisine kapı açan bir problem değildir. Bu paradoks bir bütün olarak toplumsal yaşam düzeni olarak ahlak ile hukukun rollerinin de temellerini sorgulamaya götürebilecek, doğru davranışın arkasındaki esas motivasyonun devletin fiili egemenliğinden ibaret olduğu kanısına eleştirel yaklaşmayı mümkün kılan bir argüman sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- ARAÇ**, İbrahim/İBA, Şeref: "Türkiye'de Yasa Önerisi Hazırlama Ve Norm Koyma Tekniği Ve Yasamacı Mesleğinin Nitelikleri Üzerine", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 58 Sayı 2, 2003.
- ASHWORTH**, E. Jennifer: "Will Socrates Cross the Bridge?: A Problem in Medieval Logic", Franciscan Studies, Cilt 36 Sayı 1, 1976, s. 75-84.
- AYGÜN**, Ömer: "Yaygın Zenon Okumasının Bir Eleştirisi", Kaygı, Cilt 20 Sayı 1, 2021, s. 1-24.
- CAN**, Mücella: "Presokratik Felsefede Duyum ve Algı Sorunu", FLSF dergisi, Sayı 32, 2021, s. 91-108.
- ÇELEN**, Gökhan: "Atina Polisi'nde Sınıf Mücadelesi: Sofist Düşünürlerin Konumlandırılması", Sofist dergisi, Sayı 4, Nisan 2022, s. 69-100.
- CLARK**, Michael (Çeviren: Ahmet Fethi): Paradokslar Kitabı, İstanbul 2009.
- FABRE**, Cécile (Çeviren: Mehmet Fatih Deniz): "Toplumsal Sözleşme", Felsefe Arkivi, Cilt 1 Sayı 48, 2018, s. 123-135.
- GÖZLER**, Kemal: "Tabii Hukuk ve Hukuki Pozitivizme Göre Adalet Kavramı", Muhafazakar Düşünce Dergisi, Cilt 4 Sayı 15, 2008, s. 77-90.
- IŞIKTAÇ**, Yasemin: Hukukun Kaynağı Olarak Sözleşme, 2. Bası, İstanbul 2014.
- KUMDERELİ**, Merve: Sokrates Açısından Felsefe-Toplum Çatışması, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- LEIBNIZ**, Gottfried Wilhelm: Logico-Philosophical Puzzles in the Law: Philosophical Questions and Perplexing Cases in the Law, Hollanda, 2013.
- NAUTA**, Lodi: "Lorenzo Valla And Quattrocento Scepticism", Vivarium, Cilt 44 Sayı 2, 2006, s. 375-395.
- SION**, Avi: Paradoxes and Their Resolutions, İsviçre 2017, s. 192.

SMITH, Kelly G.: "An Analysis of the Dilemma of Protagoras and Euathlus and the Librarian's Paradox", *Episteme*, Cilt 1 Sayı 1, 1990, s. 1-13.

ŞAR, Güvenç: "Sofistler: İyinin ve Kötünün Ötesinde", *Sofist dergisi*, Sayı 4, Nisan 2022, s. 11-30.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 3. bası, İstanbul 1975.